

Bilješke:

- ¹ Ostrogorski, *Istorija*, 48 i d.; Ostrogorski, *Povijest*, 9 i d.
- ² Opći pregled, Goldstein, *O naravi*; detaljnije za razdoblje do 9. stoljeća, Goldstein, *Bizant na Jadranu*.
- ³ Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 179-181; Budak, *Prva stoljeća*, 23-26.
- ⁴ Vidi tekst dalje i Goldstein, *Bizantska vlast u Dalmaciji od 1165. do 1180*.
- ⁵ Diehl, *Etudes*; Lamma, *Oriente e Occidente*; Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 112-126.
- ⁶ Guillou, *L'Italia bizantina*; Guillou, *Régionalisme*, 101; detaljno, Goldstein, *O naravi*; Goldstein, *Bizant na Jadranu*, na raznim mj.
- ⁷ Cigla se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu – vidi, Šišić, *Priručnik izvora*, 116.
- ⁸ *Monumenta Germaniae historica*, Epistolae III, 715.
- ⁹ *Rižanski placit* je ispisan 804, nedugo pošto su Franci preuzeli vlast nad nekadašnjom bi-zantskom Istrom – Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 141-142, 343-344, 377-378; *Il Placito del Risanò. Atti del Centro delle Ricerche Storiche di Rovigno* 14, Rovigno 1983-84, 55-75.
- ¹⁰ *O Gottschalku*, Cambridge Medieval History, vol. III, 529-33; posebno o njegovu boravku u Hrvatskoj - Katić, *Saksonac Gottschalk*, 9; Katić, *Rasprave i članci*, 108, 117 i d.; Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 236-243; *Lexikon des Mittelalters*, t. 4, 1611-1612; *Theologische Realenzyklopädie*, t. 14, 108ff.; Lambort, *Oeuvres théologiques*.
- ¹¹ Katić, *Rasprave i članci*, 109.
- ¹² Škiljan, *La langue grecque*.
- ¹³ DAI 29/272-273; *Vizantijski izvori* II, 23-4; O tome je s mnogo uvjerljivosti pisao Đurić, *Romejski govor i jezik*.
- ¹⁴ Vidi Tekavčić, *Vulgarni latinitet*, 102-104, 357-369.
- ¹⁵ DAI 29/263-271; *Vizantijski izvori* II, 23; Vidi i Skok, *Kako bizantiski pisci*; Đurić, *Romejski govor*.
- ¹⁶ Suić, *Pizuch*.
- ¹⁷ Goldstein, *Bizant na Jadranu*.
- ¹⁸ Opširnije, Brandt, *Srednjovjekovno doba*, 79 i d.
- ¹⁹ O tom razdoblju Brèhier, *Vie et mort*, 30-42; *Cambridge Medieval History* IV, part I; Vasiliev, *Histoire*; Bury, *History*; Stein, *Histoire*; Jones, *The Later Roman Empire*; *Dějiny Byzance*, 63-74. O Justinijanovu dobu posebno Diehl, *Justinien*; Rubin, *Zeitalters*; Brown-ing, *Justinian*. Za Dalmaciju i Jadran, vidi Ferluga, *Uprava*; Ferluga, *L'amministrazione*, 35-86; Goldstein, *Bizant na Jadranu*.
- ²⁰ Tako je događaje prikazivao i najpažljiviji kroničar ostrogotskog rata, tada još Justinianu izrazito naklonjeni Prokopije iz Cezareje – vidi Goldstein, *Historiografski kriteriji*. I Nastavljač kronike Komesa Marcelina tvrdi da je Justinijana razbjesnilo umorstvo Amalasuvinde – “u to je vrijeme kralj Gota Teodahad ubio na otoku u Vulzinskom jezeru kraljicu Amalasuventu, svoju zakraljiteljicu, koja je bila svrgnuta s vlasti. Njezinu je smrt car Justinijan kako požalio, tako i osvetio” (*Marcellini comiti Continuator*, 104.).
- ²¹ Prokopije, *Gotski rat*, V, 5, 2; V, 5, 11. Ferluga, *L'amministrazione*, 41 i d.; Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 17-29; Goldstein, *Role of Adriatic*.
- ²² Prokopije, *Gotski rat*, VIII, 18, 4.
- ²³ Ahrweiler, *Mer*, 11.

- ²⁴ Prokopije, *Gotski rat*, V, 7, 1.
- ²⁵ Prokopije, *Gotski rat*, V, 7, 2-10.
- ²⁶ Babić, *Gradine i gomile*.
- ²⁷ Prokopije, *Gotski rat*, V, 7, 26. Opširnije, Goldstein, *Role of Adriatic*.
- ²⁸ Prokopije, *Gotski rat*, V, 7, 31-36.
- ²⁹ Prokopije, *Gotski rat*, V, 16, 8.
- ³⁰ Prokopije, *Gotski rat*, V, 16, 9; V, 16, 12. Procopius, V, 16, 9; V, 16, 12. Izdanja Prokopijevih djela u Loeb Classical Library i njemačko izdanje Tusculum (Prokop, *Gotenkriege*, München 1978, 127.) bez ikakvog komentara prevode to mjesto kao "zemlja Sveva", odnosno "Suebenland": na tom prostoru ništa se ne može vezivati uz Sveve, jer Svevi u svojoj seobi s istoka Evrope selili prema Hispaniji mnogo sjevernije od Panonske nizine. Uostalom, u Hispaniju su stigli već 409. godine, dakle, u doba ostrogotskog rata oni su već 125 godina naseljeni u Hispaniji. Σουαβία, po svojoj prilici, označava prostor nekadašnje rimske provincije *Savia* ili *Pannonia Savia* s glavnim gradom Siscijom (današnji Sisak). Dakle, radi se o po-rječju Save od Emone (današnje Ljubljane) prema Panonskoj nizini, prostor koji su već tada nastavali različiti barbarski narodi željni vojnog angažmana.
- ³¹ Prokopije, *Gotski rat*, V, 16, 10-18.
- ³² Prokopije, *Gotski rat*, VI, 28, 6.
- ³³ Prokopije, *Gotski rat*, VI, 28, 2; VI, 30, 2; VI, 21, 41.
- ³⁴ Prokopije, *Gotski rat*, VII, 10, 1-13; VII, 11, 1; VII, 13, 19.
- ³⁵ Prokopije, *Gotski rat*, VII, 10, 5-12.
- ³⁶ Prokopije, *Gotski rat*, VII, 35, 25.
- ³⁷ VII, 35, 25-28. Nije jasno koje je to mjesto Laureate i gdje se nalazilo - čini se da je ono identično Laureatumu koji se spominje u dokumentima od 12. do 14. stoljeća: i za taj srednjovjekovni lokalitet pretpostavlja se da je bio blizu Splita (*Vizantijski izvori* I, 41; Jireček, *Die Romanen*, B. I, 61.). Prihvatljiva je pretpostavka da se radi o Omišu (*Vizantijski izvori* I, 41; Nodilo, *Historija srednjega vijeka* II, 450).
- ³⁸ Iscrpan pregled događanja toga doba, sa stajališta pismene kulture, vidi Katičić, *Litterarum studia*, 108-112; Karač, *Tragovi*, 288 i d., govori o "procesima bizantske reurbanizacije istočnog Jadrana tijekom 6. i 7. stoljeća", ali nije jasno zašto taj proces produžuje u 7. stoljeće.
- ³⁹ Suić, *Antički grad*; Suić, *Zadar*, 342 i d.; Rapanić, *La costa*; Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 32-59; Goldstein, *Byzantine Presence*; Goldstein, *O naravi bizantske prisutnosti*; Tomičić, *Auf der Spur*.
- ⁴⁰ Mučalo, *Kasnoantička arhitektura*, 139-140.
- ⁴¹ Katić, *Kasnoantički grad*, 24, 46.
- ⁴² Medini, *Značajke*, 76-77.
- ⁴³ Mlakar, *Fortifikacijska arhitektura*.
- ⁴⁴ Mučalo, *Kasnoantička arhitektura*, 161.
- ⁴⁵ Bréhier, *Les institutions*, 88 i d.
- ⁴⁶ Prokopije, *Grđevine*, II, 3, 2.
- ⁴⁷ Mlakar, *Fortifikacijska arhitektura*, 6.
- ⁴⁸ Zelić, *Postanak*, 31-32.
- ⁴⁹ Mučalo, *Kasnoantička arhitektura*, 102.
- ⁵⁰ Mučalo, *Kasnoantička arhitektura*, 161.
- ⁵¹ Karač, *Tragovi*, 292-293.

- ⁵² Karač, *Tragovi*, 292-293.
- ⁵³ Karač, *Tragovi*, 288.
- ⁵⁴ Rapanić, *Doba*, 57 i d.
- ⁵⁵ Jakšić, *Prilozi povijesnoj topografiji*, 101; Domjan, *Crkva sv. Andrije*; Réan, *Iconographie*, 77.
- ⁵⁶ Mučalo, *Kasnoantička arhitektura*, 161.
- ⁵⁷ Rapanić, *Paganija*, 269; Rapanić, *Doba*, 59-60.
- ⁵⁸ Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 83-98; Marušić, *Kasnoantička Pula*, 36.
- ⁵⁹ To analizira i Babić, *Sudbina*.
- ⁶⁰ O tome da Salona nije "pala", kako se općenito misli, nego da je u njoj život polagano zamirao vidi, Rapanić, *Doba*, 60; Marin, *Salona*, 85-94; Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 83-99; Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 115-122; Karač, *Tragovi*, 289. Diskusija o tome se nastavlja, dijelom potvrđujući, dijelom suprotstavljajući osnovnu tezu: Lončar, *Porfirogenetova seoba Hrvata*, 418-419; Budak, *Prva stoljeća*, 66; Katičić, *Litterarum studia*, 167. O padu Salone na specifičan je način pisao – Jakšić, *Constantine*.
- ⁶¹ Belamarić, *Od palače do grada*, 28.
- ⁶² Marasović, *Dioklecijanova palača*, 19; Suić, *Antički grad*, 238.
- ⁶³ Belamarić, *Od palače do grada*, 20-21.
- ⁶⁴ Belamarić, *Od palače do grada*, 28.
- ⁶⁵ *DAI*, 29/217-236.
- ⁶⁶ Thomas, *Historia*, 30.
- ⁶⁷ *Ljetopis popa Dukljanina*, 318 i d.
- ⁶⁸ Prelog, *Urbanistički razvoj*.
- ⁶⁹ Suić, *Antički grad*, 255.
- ⁷⁰ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 66 i tamo lit. Vidi i Prlender, *Totius gentis metropolim*.
- ⁷¹ Fisković, *Narona*, 240-244.
- ⁷² Fisković, *Narona*, 230-233; Fisković, *Sutvara*, 141-168.
- ⁷³ Vidi, Fisković, *Brač i Šolta*; Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 40 i d., i tamo lit.
- ⁷⁴ Petrić, *Kasnoantički spomenici*; Katić, *Kasnoantički grad*, 44, 47.
- ⁷⁵ Prokopije, *Gotski rat*, V, 7, 32; Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 22, 40-41.
- ⁷⁶ Gunjača, *Gradina, Žirje - kasnoantička utvrda*.
- ⁷⁷ Na njoj su naeni ostaci kasnoantičkih amfora - Gunjača, *O kontinuitetu naseljavanja*, 46.
- ⁷⁸ Zelić, *Postanak*, 31-32.
- ⁷⁹ *DAI*, 29/289; Goldstein, *Bizant*, 47-48; Domjan, *Crkva sv. Andrije*, 136.
- ⁸⁰ Gunjača, *Arhitektura*, 126-127.
- ⁸¹ Petricioli, "Toreta".
- ⁸² Suić, *Bizantski limes*, 137; Jakšić, *Prilozi povijesnoj topografiji*; Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 49.
- ⁸³ Goldstein, *Bizant na Jadranu*; Tomičić, *Tragovi ranobizantskog vojnog graditeljstva*; Tomičić, *Arheološka svjedočanstva*; Badurina, *Bizantska utvrda*.
- ⁸⁴ Zelić, *Prostorna organizacija*, 137; vidi, također, Šonje, *Ostaci antičkih utvrda*; Brusić, *Kasnoantička utvrđenja*; Tomičić, *Arheološka svjedočanstva*; Tomičić, *Materijalni tragovi*; Tomičić, *Svetojanj*.
- ⁸⁵ Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 55; Suić, *Bizantski limes*, 136-137; Marušić, *Kultura*, 84; Karač, *Tragovi*, 293; najdetalnije, Mlakar, *Fortifikacijska arhitektura*.
- ⁸⁶ Suić, *Bizantski limes*, 144; Badurina, *Bizantski plovní put*.
- ⁸⁷ Mučalo, *Kasnoantička arhitektura*, dosad je najstudiozniji tekst o toj temi. O istraženosti, Mučalo, *Kasnoantička arhitektura*, 3.

- ⁸⁸ Procopius, *De aedificiis*, II, 3, 3.
- ⁸⁹ Npr. Marušić, *Istrien*, 12-14; Marušić, *Kasnoantička Pula*, 20.
- ⁹⁰ Procopius, *De bellis*, I, 16, 15.
- ⁹¹ Cambi, *Amfore*, 74-75.
- ⁹² Suić, *Antički grad*, 234.
- ⁹³ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 68-69 i tamo lit.
- ⁹⁴ Sokol, *Doba*.
- ⁹⁵ Sokol, *Panonija Savija*.
- ⁹⁶ Marušić, *Kasnoantička Pula*, 21.
- ⁹⁷ Prelog, *Djela II*, 107-136.
- ⁹⁸ Vicelja, *Bizant i kamena skulptura*, 371.
- ⁹⁹ Fisković, *Solinski tip*; Fisković, *Ranokršćanski sarkofazi*.
- ¹⁰⁰ Vicelja, *Bizant i kamena skulptura*, 372.
- ¹⁰¹ Jeličić-Radonić, *Salonitanski kulturni krug*, 32.
- ¹⁰² Jeličić-Radonić, *Gata*.
- ¹⁰³ Mučalo, *Kasnoantička arhitektura*, 49, 102, 160.
- ¹⁰⁴ Mučalo, *Kasnoantička arhitektura*, 43, 161.
- ¹⁰⁵ Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 73 i tamo lit.
- ¹⁰⁶ *Marcellini comiti Continuator*, 107.
- ¹⁰⁷ *Pauli Diaconi*, II, 4; IV, 4.
- ¹⁰⁸ Katić, *Kasnoantički grad*, 46.
- ¹⁰⁹ Vidi Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 61; Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 73-74.
- ¹¹⁰ Prokopije, *Anekdota*, 18, 18-19; Prokopije, *Tajna povijest*, 1; *Vizantijski izvori I*, 87.
- ¹¹¹ Iz suvremenih izvora, pogotovo iz spisa Konstantina Porfirogeneta "O upravljanju carstvom" nije jasno koje su razlike u to doba bile između Hrvata i Slavena – etničke, kulturne, jezične i da li ih je uopće bilo. Da taj problem nije nimalo jednostavno razriješiti potvrđuje i podatak u 29. poglavlju "O upravljanju carstvom" – tamo se Slaveni izjednačuju s Avarima – Lončar, *Porfirogenetovi Avari*.
- ¹¹² Margetić, *Konstantin Porfirogenet*, je 1977. godine postavio tezu o seobi Hrvata oko 800. godine pod franačkim vrhovništvom. Iako je Margetić kasnije posumnjao u njezinu ispravnost (Margetić, *Još o dolasku*, 238: "možda bi trebalo povezati dolazak Hrvata s velikim perturbacijama koje su se dogodile u istočnoj Evropi i u Avarskom kaganatu oko 670. godine"), mnogi su se na nju pozivali i na njoj izgrađivali svoju sliku prošlosti. Posljednji je to učinio Ančić, *Hrvatska u karolinško doba*, 9-16, ali i dalje bez pravih argumenata. Naime, nijedan franački izvor ne spominje Hrvate, a nema ni vijesti da su se na evropskome prostoru u to vrijeme događale značajnije migracije stanovništva. Mnogi su argumentirano odbacili Margetićevu tezu – Suić, *Ocjena*, 97-8; Koščak, *Pripadnost*; Štih, *Karantanija*; Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 126-128; Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 76-77. Najiscrpnije je problem prikazao Lončar, *Porfirogenetova seoba*, uglavnom se ne složivši s Margetićevom argumentacijom. Margetić je 2001. objavio knjigu *Dolazak Hrvata* u kojoj je u nepromijenjenom obliku tiskao i sve svoje rasprave posvećene toj temi već publicirane između 1977. i 1994. godine.
- ¹¹³ Osim već spomenutih knjiga i priloga, o ovom procesu vidi i Šišić, *Povijest Hrvata u doba narodnih vladara*, 232; Ferluga, *L'amministrazione*, 81; Obolensky, *Byzantine Commonwealth*, 93; Jakšić, *Constantine Porphyrogenitus*, 315-326; Suić, *Nova post vetera*, 329-336;

- Rapanić, *Prilog proučavanju kontinuiteta*, 189-217; Gunjača, *O kontinuitetu naseljavanja*, 9-25; Fisković, *Srednjovjekovna preuređenja*, 189-208; Jakšić, *Topografija pravca*, 325-346; Jakšić, *Prilozi urbanizmu*, 123-130; Jurković, *Problem kontinuiteta*, 41-8; Rapanić, *Il patrimonio*, 7-13; Fisković, *Apport*, 14-27; Jakšić, *La survivance*, 36-45; Milošević, *Die spatäntike Kontinuität*, 169-175.
- ¹¹⁴ DAI, 31/17-20; *Vizantijski izvori* II, 39; o avarskoj ulozi, Lončar, *Porfirogenetovi Avari*; Pohl, *Osnove hrvatske etnogeneze*.
- ¹¹⁵ *De caeremoniis* 2, 691; Katičić, *Memoriae*, 26-27; Budak, *Prva stoljeća*, 64-65.
- ¹¹⁶ Čini se da bi takva konstatacija približno odgovarala zaključku Katičića, *Filološka razmatranja*, 89-90, koji smatra da je “ratnički rodovski savez Hrvata ... pri naseljavanju zemlje sklopio *foedus* s Rimskim Carstvom”. Vidi i Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 95-97.
- ¹¹⁷ Katičić, *Litterarum studia*, 188; iako se uopće ne bavi Konstantinom Porfirogenetom i njegovim tekstom, E. Hercigonja, *Tropismena kultura*, 9, tvrdi, onako usput, da je to “jedini izvor za seobu Hrvata”, da “autor – ili autori – očito redigira narodnotradicijske podatke o seobi u skladu sa svojom bizantofilski tendencioznom koncepcijom prikaza povijesnog procesa kojemu su protagonisti Bizant i nadošla barbarska, slavenska plima koja pobjeđuje Avare i preplavljuje Ilirik”.
- ¹¹⁸ DAI, 30/58-60; *Vizantijski izvori* II, 29.
- ¹¹⁹ DAI, 29/49-52; *Vizantijski izvori* II, 12-13.
- ¹²⁰ DAI, 30/60; *Vizantijski izvori* II, 29; Lončar, *O Porfirogenetovoj Dalmaciji*; Katičić, *Litterarum studia*, 176-177.
- ¹²¹ Kako to dobro uočava Lončar, *O Porfirogenetovoj Dalmaciji*.
- ¹²² Thomas, *Historia*, 29; Toma, *Kronika*, 36.
- ¹²³ Ahrweiler, *Byzance et le mer*, 11; Antoniadès-Bibicou, *Etudes d'histoire maritime*.
- ¹²⁴ Vidi, Goldstein, *Bizant na Jadranu*, na raznim mj.
- ¹²⁵ Makjanić, *Terra sigilata*.
- ¹²⁶ Fisković, *Brač i Šolta*, 212-213; Jurišić, *Arheološki nalazi*, 105.
- ¹²⁷ Zelić, *Prostorna organizacija*, 136.
- ¹²⁸ Vicelja, *Bizant i kamena skulptura*, 371-372.
- ¹²⁹ Na neposrednoj vlasti ravenskog egzarha u Dalmaciji inzistira Mandić, *Dalmatia in the exarchate*.
- ¹³⁰ Nikolajevi-Stojković, *Solinski pečat egzarha Pavla*; Šišić, *Povijest*, 183, 290; Ferluga, *L'Amministrazione*, 117 i d.; Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 136 i d.
- ¹³¹ Šišić, *Povijest*, 284.
- ¹³² *Cambridge Medieval History*, IV/1, 71-2; Šišić, *Povijest*, 289-90.
- ¹³³ Chabot, *La chronique*, 520.
- ¹³⁴ Mansi, *Sacrorum conciliorum*, vol. 13, 139-42, 366-8, 373, 387-8, 723-4, 732; Te je podatke obradio Darrouzés, *Listes*, 5-76; za istočnojadransku obalu nezaobilazna je analiza Katičić, *Imena dalmatinskih biskupija i njihovih biskupa u aktima ekumenskoga koncila u Niceji godine 787*, u: *Uz početke*, 25-35; o odnosu Bizanta i Zapada najopsežnije se bavio Goubert, *Byzance*.
- ¹³⁵ Budak, *Prva stoljeća*, 56-57, te procese definira pitanjem – “Utjecaj Bizanta na etnogeneze?”.
- ¹³⁶ Manojlović, *Pomorje*, 28; Šišić, *Povijest Hrvata u doba narodnih vladara*, 309-310; Rački, *Documenta*, 306; Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 153.
- ¹³⁷ *Annales regni Francorum*, 193-7; Ferluga, *L'Amministrazione*, 100-102, 117; Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 152-6.

- ¹³⁸ *Annales regni Francorum za 817*; Rački, *Documenta*, 317; Ančić, *The Waning*, pokušao je dokazati da je u 9. stoljeću bizantske vlasti nestalo s istočnoga Jadrana, ali pri tome činjenice koje mu ne idu u prilog, poput podatka o razgraničenju, jednostavno prešućuje. Osim toga, i Ančić i neki drugi istraživači (počev od Grafenauera, *Prilog kritici*, a pogotovo Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*), razvijaju tezu da postoji izvjesni Anonim koji je napisao 30. poglavlje *DAI*, a da se vijesti u tom poglavlju bitno razlikuju od onih u 29. i 31. poglavlju. Nije sporno da su u 30. poglavlju u odnosu na druga, neka zbivanja drugačije prikazana. Međutim, ne radi se ni o kakvom sukobu na carskom dvoru, već o naravi spisa – o tome da su činjenice crpljene iz carskih arhiva, iz izvještaja carskih namjesnika po provincijama, iz izvještaja carskih izaslanika koji su odlazili u misije na strane dvorove, kao i iz starijih povijesnih spisa. Spis *DAI* bio je namijenjen carevu sinu kao uputa za obnašanje vlasti u budućnosti i čini se da je dugo vremena bio čuvan kao tajna (vidi *Vizantijski izvori* II, 3-4.). Razmimoilaženje u nekim činjenicama u nekim poglavljima mogu se objasniti postojanjem različitih izvještaja, koji su stizali od različitih osoba u različita vremena. Tada, u 10. stoljeću, nije bilo danas tradicionalne erudicije i kritike izvora koji bi istraživaču nalagali da prokušanim historiografskim metodama uspoređi valjanost raznorodnih obavijesti.
- ¹³⁹ *Historia translationis s. Anastasiae*, u: Rački, *Documenta*, 306-310; G. Manojlović, *O godini*; Klaić – Petricioli, *Zadar*, 67-76; Ferluga, *Les iles*, 53 i d.
- ¹⁴⁰ *DAI*, 29/269; *Vizantijski izvori* II, 23.
- ¹⁴¹ Margetić, *Bizantsko pravo*. Vidi i druge Margetieeve rasprave sa sličnom tematikom, spo-menute u Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, op. cit. i obimna Margetićeva bibliografija u: *Historijski zbornik* 43, Zagreb 1990, 455-463.
- ¹⁴² Mirnik, *Tiniensia numismatica*.
- ¹⁴³ Jurić, *Srednjovjekovni nakit*; Miletić, *Reflets de l'influence*.
- ¹⁴⁴ Belošević, *Bizantske naušnice*.
- ¹⁴⁵ Abramić, *L'arte*; Marasović, *Evidence of Byzantine art*; Rapanić, *La costa orientale*; Rapanić, *Predromaničko doba u Dalmaciji*; Jurković, *Problem kontinuiteta*; Jurković, *O bizantskom utjecaju*.
- ¹⁴⁶ Fisković, *Prilog proučavanju porijekla*.
- ¹⁴⁷ Dyggve, *History*; Dyggve, *Izabrani spisi*, 110 i d.
- ¹⁴⁸ Fisković, *Un contributo*.
- ¹⁴⁹ Vicelja, *Utjecaj bizantskog faktora*.
- ¹⁵⁰ *DAI*, 31/31-35.
- ¹⁵¹ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 258-9, 279-80; Budak, *Prva stoljeća*, 96-98; opširno, Katičić, *Litterarum studia*, 392-418.
- ¹⁵² Katičić, *Litterarum studia*, 221.
- ¹⁵³ Petranović – Margetić, *Il Placito*, 57; Margetić, *O nekim pitanjima*, 432-3; Klaić, *Izvori*, 11.
- ¹⁵⁴ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek* 205 i tamo lit.; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, I, 19-20; vidi i Prlender, *Sve opsade*, 9-10.
- ¹⁵⁵ *DAI*, 29/62-66; 29/115-215; *Vita Hadriani*, ed. Muratori, *Script. rer. ital.* III, 268; *Epistola in chronico salernitano*, c. 107, ed. Pertz, *Monumenta Germaniae SS* III, 521-7; Budak, *Prva stoljeća*, 23-26.
- ¹⁵⁶ Ferluga, *Uprava*, 68 i d.; Ferluga, *L'Amministrazione*.
- ¹⁵⁷ *DAI*, 30/133-142; *Vizantijski izvori* II, 36; Goldstein, *Bizant na Jadranu* i tamo lit.
- ¹⁵⁸ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 276-278.

- ¹⁵⁹ *De caerimoniis*, 667-668; Ferluga, *L'amministrazione*, 185-186.
- ¹⁶⁰ Thomas, *Historia*, 46; Toma, *Kronika*, 43; Klaić, *Povijest Hrvata u ranom*, 323 i d.; Dabinović, *Hrvatska državna i pravna povijest*, 77-78; Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 333-335; Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 41-42.
- ¹⁶¹ *Lexikon des Mittelalters*, t. 3, 2042; Bréhier, *Les institutions*, 88 i d.; Oikonomides, *Les listes*; Guiland, *Etudes*.
- ¹⁶² O patriciju - *Lexikon des Mittelalters*, t. 4, 1790-1791; Ferluga, *L'amministrazione*, 171; Bréhier, *Les institutions*, 88 i d.; Oikonomides, *Les listes*.
- ¹⁶³ O tome zbornik "Venezia e la Dalmazia", te tekstovi u njemu: Ortalli, *Pietro II*; Goldstein, *Il mondo slavo*; Margetić, *Il carattere* i ostali.
- ¹⁶⁴ Margetić, *Vjerodostojnost izvora*.
- ¹⁶⁵ Margetić, *Vjerodostojnost izvora*, 118-122; Ferluga, *Uprava*, 90-91.
- ¹⁶⁶ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 342 i tamo lit.
- ¹⁶⁷ Rački, *Documenta*, 434.
- ¹⁶⁸ Rački, *Documenta*, 431.
- ¹⁶⁹ Ferluga, *L'amministrazione*, 205-211; *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, t. III, 204-205; *Cecaumeni Strategicon*, 77.
- ¹⁷⁰ Ferluga, *L'amministrazione*, 206-208, 218-220; Klaić, *Povijest Hrvata u ranom*, 120; Klaić, *Povijest Trogira*, 16-19.
- ¹⁷¹ *Codex diplomaticus I*, 45, 69-71, 107-108.
- ¹⁷² Antoljak, *Zadar*, 28-29; Antoljak, *Hrvati*, 267-284.
- ¹⁷³ Burić, *Prokonzul*, 239-249, vidi također sliku, str. 241.
- ¹⁷⁴ Ferluga, *Uprava*, 120-121; Šišić, *Povijest*, 523; Dabinović, *Pravna povijest*, 81-82; Goldstein, *11. stoljeće*, 380-381.
- ¹⁷⁵ Ferluga, *Uprava*, 40; Ferluga, *Vizantija i Zadar*.
- ¹⁷⁶ Croatiae Dalmatiae regnum - *Codex diplomaticus I*, 85; V. Klaić, *Regnum*.
- ¹⁷⁷ "Rex Chroatie et Dalmatie", "Rex Chroacie Dalmacieque", "Rex Chroatorum et Dalmatino-
rum" - *Codex diplomaticus I*, 88, 89, 97, 101.
- ¹⁷⁸ *Codex diplomaticus I*, 99-100; Šišić, *Povijest*, 520; Ferluga, *L'amministrazione*, 217.
- ¹⁷⁹ Rački, *Documenta*, 66 ; *Codex diplomaticus I*, 102.
- ¹⁸⁰ *Codex diplomaticus I*, 107
- ¹⁸¹ "Mare nostrum Dalmaticum" - *Codex diplomaticus I*, 113.
- ¹⁸² "Terra marique nostrum prolongavit regnum" - *Codex diplomaticus I*, 113.
- ¹⁸³ Goldstein, *11. stoljeće*; Goldstein, *The Dissapearance*.
- ¹⁸⁴ Ahrweiler, *Byzance et le mer*.
- ¹⁸⁵ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 350 i tamo lit.
- ¹⁸⁶ *Codex diplomaticus I*, 200; Rački, *Documenta*, 154.
- ¹⁸⁷ *Codex diplomaticus I*, 204; Rački, *Documenta*, 159.
- ¹⁸⁸ Margetić, "Regnum Croatiae et Dalmatiae".
- ¹⁸⁹ *Codex diplomaticus II*, 14-15.
- ¹⁹⁰ *Documenti sulle relazione*, 52; Lilie, *Handel und Politik*, 69-75; Idem, *Byzantium and the Crusader States*, 88-89; Magdalino, *Empire*, 34-35.
- ¹⁹¹ Ferluga, *Uprava*, 121-130; Ferluga, *L'amministrazione*, 217-250; Steindorff, *Dalminische Städte*; Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 346-351.

- ¹⁹² Šišić, *Povijest Hrvata*, 635-650; Klaić, *Povijest Hrvata u ranom*, 532-537; Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 446-454.
- ¹⁹³ Ferluga, *Uprava*, 129-130; Ferluga, *L'amministrazione*, 249-250.
- ¹⁹⁴ *Codex diplomaticus II*, 14-15.
- ¹⁹⁵ Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, 337 i d.; Ostrogorski, *Povijest*, 187-188.
- ¹⁹⁶ Schreiner, *Der Dux*; Magdalino, *The empire of Manuel*, 93; detaljno Abulafia, *Ancona, Byzantium and the Adriatic*, 198; Goldstein, *Bizantska vlast u Dalmaciji od 1165. do 1180*.
- ¹⁹⁷ Lilie, *Handelsbeziehungen*; Lilie, *Handel*.
- ¹⁹⁸ *Ioannis Cinnami Epitome*, 170, 228; Abulafia, *Ancona, Byzantium and the Adriatic*, 199; vrlo je karakteristično da je Halupa bio vojni zapovjednik u ratu protiv Ugara, da je po-tom bio izaslanik u Veneciji te da je konačno bio prvi bizantski namjesnik u ponovno zau-zetoj Dalmaciji (*Ioannis Cinnami Epitome*, 228-231, 248, 263, 265.). Car je očigledno tre-bao iskusnu osobu za čitavu regiju koja je bila sposobna voditi konzistentnu politiku.
- ¹⁹⁹ *Nicetas Choniates Historia*, rec. Bekker, 208, 265; *Nicetas Choniates Historia*, rec. Van Dieten, 160, 203; Ahrweiler, *L'Idéologie politique*, 86.
- ²⁰⁰ Kao što pretpostavlja Ostrogorski, *Istorija*, 362; Ostrogorski, *Povijest*, 201-202. Vidi i Urbansky, *Byzantium and the Danube Frontier*, 125.
- ²⁰¹ *Nicetae Choniatae Historia*, rec. Bekker, 222; *Nicetae Choniatae Historia*, rec. Van Dieten, 171; *Vizantijski izvori IV*, 148.
- ²⁰² Opširno, Moravcsik, *Byzantium*, 83 i d.; Makk, *The Árpáds*, 96 i d.; Ferluga, *Vizantijske operacije*.
- ²⁰³ V. Klaić, *Bizantsko vladanje*; M. Šufflay, *Hrvatska i zadnja pregnuća*; Šišić, *Povijest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića*; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*.
- ²⁰⁴ *Ioannis Cinnami Epitomae*, 247-9; Ferluga, *L'amministrazione*, 254-260; Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 65-66; Goldstein, *Bizantska vlast u Dalmaciji od 1165. do 1180*.
- ²⁰⁵ *Vizantijski izvori IV*, 88; *Ioannis Cinnami Epitomae*, 248-9.
- ²⁰⁶ Thomas, *Historia*, 73; Toma, *Kronika*, 67.
- ²⁰⁷ Opširnije, Goldstein, *Bizantska vlast u Dalmaciji od 1165. do 1180*.
- ²⁰⁸ Ćirković, *Narod Kačića*.
- ²⁰⁹ *Codex diplomaticus II*, 79: "Nicola kenesius Alemusii una cum meis consanguineis et cum omnibus qui sub meo dominio sunt..."
- ²¹⁰ Vrsalović, *Brač*, 67, 216.
- ²¹¹ Novak, *Hvar*.
- ²¹² Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 81; Foretić, *Korčula*, 38-9.
- ²¹³ Ćirković, *Istorija*, 352; Ostrogorski, *Autokrator*, 95-187; Ferluga, *La Dalmazia*, 198.
- ²¹⁴ *Vizantijski izvori IV*, 28, 51; *Ioannis Cinnami Epitomae*, 104, 131-2.
- ²¹⁵ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 454-6; Ćirković, *Istorija*, 49; Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*.
- ²¹⁶ *Vizantijski izvori IV*, 87-88; *Ioannis Cinnami Epitomae*, 248-9.
- ²¹⁷ *Vizantijski izvori IV*, 93-94; *Ioannis Cinnami Epitomae*, 262-3; vidi, opširnije, Goldstein, *Bizantska vlast u Dalmaciji od 1165. do 1180*; također, Makk, *The Árpáds*, 100.
- ²¹⁸ Magdalino, *The empire of Manuel*, 81; *Vizantijski izvori IV*, 205.
- ²¹⁹ Nicol, *Byzantium and Venice*, 96; *Vizantijski izvori IV*, 149; *Nicetae Choniatae*, ed. Bekker, 224; ed. Van Dieten, 173, 91.
- ²²⁰ *Codex diplomaticus II*, 99.
- ²²¹ Thomas, *Historia*, 72-75; Toma, *Kronika*, 72.

- ²²² Farlati, *Illyricum sacrum*, III, 204.
- ²²³ Jireček, *Die mittelalterliche Kanzlei*, 504; o rukopisu piše i Kršnjavi, *Prilozi*.
- ²²⁴ *Codex diplomaticus II*, 119, 124-5; Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 68.
- ²²⁵ *Codex diplomaticus II*, 129, 130; Schreiner, *Der Dux*, 302-303; Ferluga, *L'amministrazione*, 262-5.
- ²²⁶ *Codex diplomaticus II*, 165-7; Ferluga, *L'amministrazione*, 265-7; Magdalino, *The empire of Manuel*, 223; Abulafia, *Ancona*, 214.
- ²²⁷ *Codex diplomaticus II*, 113-114.
- ²²⁸ *Codex diplomaticus II*, 117.
- ²²⁹ Thomas, *Historia*, 76; Toma, *Kronika*, 70.
- ²³⁰ Ferluga, *Uprava*, 147; Ferluga, *L'amministrazione*, 280.
- ²³¹ Foretić, *Ugovor*; Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom*, 68-70; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, I, 44-45; *Istorija srpskog naroda I*, 253-254.
- ²³² Foretić, *Povijest Dubrovnika*, I, 57-80.
- ²³³ Thomas, *Historia*, 73; Toma, *Kronika*, 67.
- ²³⁴ Matijević-Sokol, *Toma*, 343-344.
- ²³⁵ Magdalino, *The empire of Manuel*, 134.
- ²³⁶ Thomas, *Historia*, 72-73; Toma, *Kronika*, 67-68.
- ²³⁷ Thomas, *Historia*, 68-71; Toma, *Kronika*, 62-65.
- ²³⁸ "...u to vrime Emanuel dobri cesar od Istoka gospodavaše u Carigradu, kojega vlasti tad bijaše od Splitianih poslan Arnir s' nekoliko splitske gospode, za isprostiti od njega nike milosti potrebne njihovu gradu ... Pojde Arnir i bijaše priat vele pošteno od cesara koi dobrovoljno prignu se učiniti mu svaka koja prosaše i tako vesel sa svojom družbom vrati se u Split, nadaren od cesara zamiritim darovima" – *Život svetog Arnira*, u: *Legende i kronike*, 138.
- ²³⁹ Karaman, *Dva srednjobizantska ulomka*, 182.
- ²⁴⁰ Karaman, *O putovima bizantskih crta*.
- ²⁴¹ Fisković, *O podrijetlu i značenju bizantskih crta*.
- ²⁴² Fisković, *Reljef*, 238-239.
- ²⁴³ Milošević, *Srednjovjekovni arheološki nalazi*; Također, Burić, *Arheološki nalazi*.
- ²⁴⁴ Burić, *Arheološki tragovi kasnobizantske epohe*.
- ²⁴⁵ Karaman, *Dalmatinske katedrale*.
- ²⁴⁶ Mirnik, *Skupni nalaz novca*.
- ²⁴⁷ Mirnik, *Numizmatički nalazi u Dubrovniku*.
- ²⁴⁸ Marković, *Vizantiske povelje*, 206.
- ²⁴⁹ Farlati, *Illyricum sacrum III*, 204; Jireček, *Mittelalterliche Kanzlei I*, 504.
- ²⁵⁰ Marković, *Vizantiske povelje*, 206.
- ²⁵¹ Marković, *Vizantiske povelje*, 220-224.
- ²⁵² Barišić, *Pismo*, 2-3.
- ²⁵³ Marković, *Vizantiske povelje*, 211-219.
- ²⁵⁴ Krekić, *Relations*; Foretić, *Povijest Dubrovnika II*, 118.
- ²⁵⁵ Foretić, *Povijest Dubrovnika II*, 118.
- ²⁵⁶ Vidi i Marković, *Vizantiske povelje*, 207.
- ²⁵⁷ Foretić, *Povijest Dubrovnika II*, 118.
- ²⁵⁸ Krekić, *Vuk Bobaljević*, 122-123.

- ²⁵⁹ Marković, *Vizantiske povelje*, 239-244; Foretić, *Povijest Dubrovnika II*, 266 i tamo lit.; Andreeva, *Torgovij dogovor*; Krekić, *Dubrovnik i Levant*, 44-45; Krekić, *Vuk Bobaljević*, 124-125.
- ²⁶⁰ Marković, *Vizantiske povelje*, 245-253; Foretić, *Povijest Dubrovnika II*, 266 i tamo lit.
- ²⁶¹ Marković, *Vizantiske povelje*, 254-256; Janeković-Römer, *Okvir slobode*, na raznim mj.; Krekić, *Vuk Bobaljević*.
- ²⁶² Đurić, *Vizantijske starine*, I, 140.
- ²⁶³ Đurić, *Vizantijske starine*, I, 140.
- ²⁶⁴ Đurić, *Vizantijske starine*, I, 124-135.
- ²⁶⁵ Fisković, *Reljef*, 170; Fisković, *Romaničko slikarstvo*, 90.
- ²⁶⁶ Fisković, *Reljef*, 170; Grgić, *Zlato i srebro*, 153-155.
- ²⁶⁷ Fisković, *Reljef*, 170; Gamulin, *Slikana raspela*, 7, kat. I-Id, 115.
- ²⁶⁸ Gamulin, *Italokrećani*.
- ²⁶⁹ Đurić, *Vizantijske starine*, I, 135-140.
- ²⁷⁰ Gamulin, *Italokrećani*, 265-267.
- ²⁷¹ Fisković, *Angelo Bizamano*; Gamulin, *Italokrećani*.
- ²⁷² Fisković, *Angelo Bizamano*, 88.
- ²⁷³ Körbler, *Iz mladih dana*, 222-223.
- ²⁷⁴ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, 188, 233, 257, 287; Jireček, *Mittelalterliche Kanzlei I*, 515-517.
- ²⁷⁵ *Hrvatski biografski leksikon* 5, 287.
- ²⁷⁶ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, 278.
- ²⁷⁷ Stariji autori smatrali su da je Pannoniusovo rodno mjesto Česmica kod Čazme. otuda se on nazivao Ivan Česmički. Novija literatura smatra da se radi ili o Kešincima kod Đakova ili o navedenom Kestenju. Vidi: Grgin, *Počeci rasapa*, 53, 243-244.
- ²⁷⁸ Goldstein, *Bizantski izvori o osmanskom osvajanju*.
- ²⁷⁹ Jakić-Cestarić, *Etnički odnosi*; Jakić-Cestarić, *Antroponomastička analiza*; Jakić-Cestarić, *Ženska osobna imena*; vidi i Katičić, *Litterarum studia*, 227.
- ²⁸⁰ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 123- 129, 327-331; Katičić, *Litterarum studia*, 227.
- ²⁸¹ Skok, *Slavenstvo I*, 39.
- ²⁸² Skok, *Slavenstvo I*, 47-49.
- ²⁸³ Šimunović, *Toponimija*, 66-77; vidi, opširnije i u: Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 328.
- ²⁸⁴ Šimunović, *Toponimija*, 77-81.
- ²⁸⁵ Šimunović, *Toponimija*, 81-86.
- ²⁸⁶ Vidi bibliografiju u: Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 328.
- ²⁸⁷ Marinović, *O etničkom sastavu*.
- ²⁸⁸ Goldstein, *Bizant na Jadranu*, 153-155 i tamo lit.
- ²⁸⁹ Vrankić, *Svijet politike*, 310-311.
- ²⁹⁰ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, 372-374.
- ²⁹¹ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, 372.
- ²⁹² Vežić, *Crkva sv. Trojstva*, i tamo lit.; Vežić, *Elementi di architettura*.
- ²⁹³ DAI, 29/283; *Vizantijski izvori II*, 24; Jeličić-Radonić, *Ta "Katechoúmena"*.
- ²⁹⁴ Vežić, *Elementi di architettura*.
- ²⁹⁶ Mučalo, *Kasnoantička arhitektura*, 161.